

değildir (s. 461). Yukarıdaki bölümlerde İbnü'l-Kâsım'ı “müntesib müctehid” olarak nitelerken, İmam Mâlik'in görüşlerini benimsediği yerlerde onun “mukallidi” olduğunu söylemesi de isabetli değildir. İbnü'l-Kâsım, yazarın verdiği bir misalde de olduğu üzere (s. 460), İmam Mâlik'e müntesip bir fakih olarak onun görüş bildirdiği meselelerin bir kısmında kendisiyle aynı görüşü paylaşmakla birlikte, birçok meselede İmam Mâlik'in görüşüne muhalefet etmektedir. Dolayısıyla İmam Mâlik ile aynı görüşte olduğu, onun görüşünü kendi görüşü olarak da aktardığı meselelerde İbnü'l-Kâsım'ın tavrını “taklid” olarak nitelemek doğru değildir. Yazar, İbnü'l-Kâsım'ın *Müdevvene*'de 755 meselede müstakil, 228 meselede mezhebin usûlüne dayanarak ictihatta bulunduğu, 418 meselede İmam Mâlik'i taklit ettiği ve 73 meselede ise İmam Mâlik'e muhalif ictihat ortaya koyduğu tespitinde bulunmaktadır (s. 462).

İbnü'l-Kâsım hakkındaki bu çalışmanın, Ebû Zehre gibi müelliflerin mezhep imamaları hakkında yaptıkları müstakil çalışmalardan sonra birinci nesil müntesip fakihler hakkındaki çalışmalar arasında önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir. Eser *Müdevvene* ile sınırlandırılmış ve Mâlikî mezhebinin diğer ilk dönem kaynakları incelenmemiştir. Bir tez çalışması için böyle bir sınırlandırmanın mâkul olduğu söylenebilirse de, sonuçta İbnü'l-Kâsım'ın Mâlikî mezhebindeki yerini tespit noktasında birtakım zorluklar ortaya çıkardığı ve bu yüzden yazarın İbnü'l-Kâsım'ı konumlandırmakta çok başarılı olamadığı görülmektedir. Muhammed Nebil Ganâim'in Müzenî'nin Şâfiî mezhebindeki konumuna dair çalışması (*el-Müzenî ve eseruhû fi'l-fikhiş-Şâfiî*, Kahire: Dâru'l-hidâye, 1998) ile ed-Desûkî'nin Muhammed eş-Şeybânî hakkındaki çalışmasının (*el-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî ve eseruhû fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Devha: Dâru's-sekâfe, 1987) ardından Alevî'nin Mâlikî mezhebinin önemli simalarından İbnü'l-Kâsım hakkındaki bu çalışması, ileri araştırmalar için önemli bir hareket noktası sayılabilir.

Nail Okuyucu*

Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı

Mustafa Karagöz

Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010. 352 sayfa.

Bir metnin anlaşılmasının ilk şartı dilinin bilinmesidir. Bunun bilincinde olan müslümanlar, başlangıçtan beri Kur'an'ın nâzil olduğu dil hakkında

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

değişik çalışmalar yapmışlar ve sonuçta bu alanda “garîbü’l-Kur’ân”, “meâni’l-Kur’ân”, “irâbu’l-Kur’ân”, “icâzu’l-Kur’ân” ve “vücûh ve nezâir” gibi farklı adlarla anılan zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Mustafa Karagöz’ün *Dilbilimsel Tefsir ve Kur’ân’ı Anlamaya Katkısı* adıyla yayımlanan eseri bu literatürün meydana gelişini ve Kur’ân’ı anlamaya katkısını ilk üç asırla sınırlı olarak ve günümüzdeki dil çalışmalarıyla karşılaştırarak ele almaktadır. Müellif, çalışmasını Kur’ân’a yönelik belli bir yaklaşımı ele alması bakımından yöntem çalışması, belli bir dönemi ele alması bakımından ise tarih çalışması olarak tavsif etmektedir (s. 21).

Doktora tezi olarak hazırlanan eser, “Giriş” ve “Sonuç” dışında üç bölümden oluşmaktadır. “Giriş” kısmında çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve sınırları üzerinde ariz-amik bir şekilde durulmuş, bu konuda yapılan benzer çalışmalara değinilerek eserin onlardan ayrılan yönü ve sahaya getirdiği katkı ortaya konulmuş (s. 20-26), dilbilimsel tefsir konusunun kitabın kapsamına giren ve girmeyen yönleri ayrıştırılmıştır (s. 26-37). Akıcı ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış olan eser, konuların dengeli bir dağılımla başlıklandırılması ve tasnifi açısından da başarılıdır. Bununla birlikte eserde yer alan birçok başlığa “İçindekiler” kısmında yer verilmediği görülmektedir.

Konunun kavramsal ve tarihsel çerçevesine ayrılan “Birinci Bölüm”de dilbilimin tanımı ve tartışmalı olan alt-dalları; dilbilim-filoloji, fonoloji-fonetik, iştikak-etimoloji gibi dallar arasındaki nüanslar ele alınmış; bunların tefsirle ilişkileri ve ne ölçüde bu çalışmanın kapsamına girdikleri gerekçeleriyle izah edilmiştir (s. 51-62).

“İkinci Bölüm”, dilbilimsel tefsirin doğuşu ve gelişimine ayrılmış ve bu bölümde önce dilbilimsel tefsirin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan dinî, ilmî, sosyo-kültürel, sosyo-politik, sosyo-ekonomik vb. âmiller (s. 98-122) ile dilbilimsel tefsirin tarihsel gelişimi ele alınmıştır (s. 122-158). Daha sonra çalışmanın hasredildiği hicrî II. ve III. asırlarda telif edilmiş olan ve bu alandaki literatürün ilk örneklerini teşkil eden Ebû Ubeyde Mâmer b. Müsennâ’nın *Mecâzü’l-Kur’ân’ı*, İbnü’l-Yezîdî ve İbn Kuteybe’nin *Garîbü’l-Kur’ân* adlı eserleri, Saîd b. Mes’ade el-Ahfeş ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ’nın *Meâni’l-Kur’ân* adlı eserleri, Zeccâc’ın *Meâni’l-Kur’ân ve irâbüh* adlı eseri, Mukâtil b. Süleyman’ın *el-Vücûh ve’n-Nezâir*’i, Yahyâ b. Sellâm’ın *et-Tesârif*’i ve Müberred’in *Me’ttefeka lafzuhû ve’htelege ma’nâhu* adlı eseri tanıtılarak bunlarda yer alıp dilbilimsel tefsir niteliği taşıyan izahlardan örnekler verilmiştir (s. 158-217).

“Kur’ân’ın Anlaşılması ve Dilbilimsel Tefsir” başlıklı “Üçüncü Bölüm”de Kur’ân’ın anlaşılmasında dilbilimin gerekli fakat yeterli olmadığı belirtilmiş,

daha sonra sarf ve iştikak, nahiv, anlambilim (lûgat, vücûh ve nezâir) gibi dilbilimin alt dallarının tefsir ilmine katkısı üzerinde durulmuş ve bununla ilgili örnekler verilmiştir (s. 219-262).

Karagöz, dilbilimsel tefsiri “Kur’ân yorumunda ağırlıklı olarak sözdizimi, biçimbilim, anlambilim gibi, dilbilimin çeşitli alt dallarından çağdaş dilbilimin verilerini de göz önünde bulundurarak yararlanılan yöneliş” şeklinde tanımlamakta, böylece -dipnotta da açıkça belirttiği üzere- tefsirde çağdaş dilbilimin verilerinden yararlanılabileceğini ileri sürmektedir (s. 81). Yazar, “tefsirde çağdaş dilbilimin verilerinden yararlanılabileceği” gibi böylesine önemli bir teklifi bu şekilde bir tarif çerçevesinde vererek geçiştirmek yerine, dipnottaki kanaatini metne taşıyarak söz konusu teklifini en azından birkaç örnekle gerekçelendirebilseydi, kanaatimizce hem eserinin değerini arttırmış hem de okuyucunun zihninde istifham bırakmamış olurdu. Zira başka bir kültür ve medeniyetin şartları içerisinde ortaya çıkan ilke ve yöntemlerin İslâmî ilimlerin dokusuyla ne ölçüde uyuşacağı izaha muhtaçtır. Kaldı ki Arap dili, klasik dönemde kılı kırk yararcasına detaylı ve oldukça geniş çalışmaların yapıldığı, bu itibarla “ithal kavram ve yöntemler”e en az ihtiyaç duyulan oldukça zengin bir alandır.

Karagöz’ün eserinin belki de en dikkat çekici yanı *Dilbilimsel Tefsir* adını taşımasıdır. Müellif, günümüzde Arapça eserlerde yaygın olarak kullanılan “lûgavî tefsir” ve bazı Türkçe çalışmalarda tercih edilen “filolojik tefsir” gibi nitelemelerin bu alandaki literatürü tam mânasıyla karşılamadığı kanaatindedir. Çünkü “lûgavî tefsir” tamlaması sadece kelime açıklamasını çağrıştırmakla birlikte bu tamlamayı kullananlar cümle tahlillerini de kastetmektedirler (s. 88-89). “Filolojik tefsir” tamlamasındaki “filoloji” kelimesi ise dilbilimin verilerini kullanmakla birlikte, onlardan hareketle toplumun kültürel hayatını ortaya koymayı hedefleyen alanın adıdır (s. 51-54). Halbuki dilbilimin verilerini kullanan müfessirlerin bu yönde çalışmaları olmadığı gibi, esasen böyle bir hedefleri de yoktur. “Dilbilimsel tefsir” ise diğer iki kullanımın aksine “efrâdını câmi’ ve ağıyârını mâni’” ve dolayısıyla daha isabetli bir isimlendirmedir. Yine müellife göre bu terim, çağdaş dilbilimin verilerine referansta bulunmakta, dolayısıyla tefsirin günümüz dilbiliminin imkânlarından yararlanılabileceğini îmâ etmektedir (s. 89).

Müellif, kitabın adında görülen “dilbilimsel tefsir” tercihiyle paralel bir şekilde kitap içerisinde de genellikle “sarf” yerine “morfoloji / biçimbilim”, “nahiv” yerine “sözdizimi / sentaks” gibi Batı menşeli veya öztürkçe kelimeler kullanmayı yeğlemiştir. Terimlerin bir ilim dalının temel anahtar kelimeleri olduğu, uzun bir süreç içerisinde ve bir bakıma adı konulmamış bir ittifak

neticesinde ortaya çıktığı, o ilim dalındaki bütün düşünce birikiminin onlar üzerine kurulduğu dikkate alındığında bu tercih isabetli bulunmayabilir. Ancak bu tercih sayesinde müellif, dilbilimin ve alt dallarının Batı'daki gelişim safhalarına değinmekte, böylece okuyucu söz konusu ilim dallarını farklı bir tasnif içerisinde okuyarak karşılaştırma yapma, dolayısıyla sarf ve nahiv ilimlerinin günümüz dilbiliminde tekabül ettiği alanlar konusunda bilgi sahibi olmaktadır.

Eserde dikkat çeken bir başka tercih de, alıntılanan Arapça ifadelerin Latin harfleriyle yazılmış olmasıdır. Eğer yayınevinin bir tasarrufu değil de müellifin tercihiyse bizce bu tercih isabetli değildir. Meselâ 141. sayfada “Tahavvefenî mâlî ahun lî zâlimün / Felâ tahzülñî'l-yevme yâ hayra men bakıye” şeklinde kaydedilen beyitteki yazım yanlışının büyük ölçüde bu tercihin sonucu olduğunu düşünüyoruz. Bu beytin doğru yazımı vezin gereği şöyle olmalıydı:

تَخَوَّفَنِي مَالِي أَخٍ لِي ظَالِمٍ / فَلَا تَخْذُلْنِي الْيَوْمَ يَا خَيْرَ مَنْ بَقِيَ

Yine Latin harfleriyle okunuşu “ente tünâdî min mekânin baîd” şeklinde verilen ifadenin (s. 173) doğrusu da şöyledir: أنت تُنَادَى مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

Karagöz, yaygın olarak “aynı anlamda kullanılan farklı Kur’an kelimeleri” şeklinde anlaşılan “nezâir” teriminin “farklı anlamlara gelen bir Kur’an kelimesinin (vücûh) bir anlamının Kur’anın başka yerlerinde tekerrür eden kullanımı” şeklinde tanımlanmasının daha doğru olacağına dair önemli bir tespitte bulunmaktadır (s. 200). Günümüzde dilbilimsel tefsirin önemsiz gibi görünmesine rağmen, vaktiyle bu alanda çalışma yapılmadığı farz edildiğinde, büyük bir boşluk oluştuğunun görüleceğine yönelik tespit ve tahlilleri de (s. 219) son derece yerindedir. Ayrıca “Üçüncü Bölüm”de dilbilimsel tefsirin Kur’anı anlamaya katkısı hakkında verilen örnekler (meselâ bk. s. 257, 259, 320) oldukça yararlı olmakla birlikte, bu örneklerin zenginleştirilmesi kanaatimizce eserin bu alana katkısını daha da arttırabilirdi. Sonuç olarak *Dilbilimsel Tefsir* ihtiva ettiği tespitler, getirdiği izahlar ve alanla ilgili kaynakların tanıtımı bakımından sahasında önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Harun Öğmüş*

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.